

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

وزن و سبب و سحر

بررسی مقایسه‌ای ایقاع و عروض | به اهتمام: احمد رضایی

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)	
	دفتر موسیقی سوره مهر
	وزن موسیقی و شعر بررسی مقایسه‌ای ایقاع و عروض
نویسنده: احمد رضایی	
طراح جلد: کیانوش تنها ویراستار: مرگن علیزاده	
چاپ و صحافی: باقری چاپ اول: ۱۳۹۵ شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳-۴۱۸-۸-	
<p>سرشناسه: رضایی، احمد، ۱۳۶۴ - عنوان و نام پدیدآور: وزن موسیقی و شعر: بررسی مقایسه‌ای ایقاع و عروض / احمد رضایی: [برای] دفتر موسیقی سوره مهر (حوزه هنری). مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۵. مشخصات ظاهری: ۱۹۶ ص.</p> <p>ISBN: 978-600-03-0418-8</p> <p>وضعیت فهرست نویسی: فیبا موضوع: موسیقی ایرانی -- ریتم و وزن موضوع: Music, Iranian -- Meter and rhythm* موضوع: وزن در شعر موضوع: Music in literature موضوع: وزن در موسیقی موضوع: Music and literature موضوع: قافیه موضوع: Rhyme موضوع: عروض فارسی موضوع: Persian language -- Versification</p> <p>شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر. مرکز موسیقی شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵/۷و۶/ML۳۴۴ رده‌بندی دیویی: ۷۸۰/۹۵۵ شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۵۰۶۲۸</p>	
<p>نشانی: تهران خیابان حافظ خیابان رشتنه پلاک ۲۳ صندوق پستی: ۱۵۸۱۵-۱۱۴۴ تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹ تلفن مرکز بختی (بناح خط): ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵ www.sorehmehr.ir</p>	
نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.	

با سپاس فراوان از عزیزانی که مرا در انجام این پژوهش یاری رسانده و حقی از ایشان به گردن دارم؛ به‌ویژه استاد ارجمند دکتر مجید کیانی، که در مکتب هنری ایشان بسیار آموختم و آنچه از (شناخت) موسیقی و به دنبالش ایقاع در این پژوهش بهره برده‌ام، آموخته‌هایی مستقیم و یا با واسطه از ایشان است. نیز از دکتر رودابه شاه‌حسینی، که هیچگاه از راهنمایی‌های ارزشمندشان دریغ نکرده و در نهایت دلسوزی دانسته‌های علمی و ادبی خود را جایگزین ندانسته‌های بنده نموده‌اند.

همچنین از همسر مظاهره کریمی بسیار سپاسگزارم که دستنویس‌های نامرتب بنده را مرتب و سپس تایپ نمود و در مسیر این پژوهش، یاری رساندند. در پایان نیز از مدیران و کارکنان انتشارات سوره مهر، خصوصاً جناب آقای مهدوی نهایت سپاس و قدردانی را دارم که با دلسوزی و صبر، امکان انتشار کتاب حاضر را فراهم نمودند.

فهرست

پیشگفتار ۱۳

فصل اول: ایقاع ۱۵

ایقاع (علم سنجش وزن در موسیقی)، ادوار، و ادوار ایقاعی ۱۵

ایقاع در لغت و اصطلاح ۱۷

۱. ایقاع در لغت ۱۷

۲. ادوار در لغت ۱۹

۳. ادوار ایقاعی در اصطلاح ۲۰

۴. ایقاع از نظر پیشگامان نظریه پرداز موسیقی ۲۰

۵. وجه تسمیه ایقاع ۲۲

۶. تاریخچه و واضع علم ایقاع ۲۳

اجزاء ایقاع ۲۵

۱. نقره یا نقر ۲۵

انواع نقره ۲۷

۲. ارکان (سبب، وتد، فاصله) ۲۸

انواع ایقاع ۳۱

۱. ایقاع مؤصل ۳۱

الف) سریع هزج ۳۲

ب) خفیف هزج ۳۳

- ۳۴ | ج) خفیف ثقیل هزج | ۳۴
۳۴ | د) ثقیل هزج | ۳۴
۳۶ | ۲. ایقاع مفصل (مفصل) | ۳۶
۳۹ | ادوار مشهور | ۳۹
۴۱ | ۱. تقال | ۴۱
۴۱ | الف) خفیف ثقیل | ۴۱
۴۵ | ب) ثقیل ثانی | ۴۵
۴۸ | ج) مخمس | ۴۸
۵۲ | ۲. رمال | ۵۲
۵۲ | الف) خفیف رمل | ۵۲
۵۹ | ب) رمل | ۵۹
۶۳ | ج) مضاعف رمل، شادیانه، یا ثقیل رمل | ۶۳
۶۵ | ۳. فاخاتات | ۶۵
۶۶ | الف) فاختی صغیر | ۶۶
۶۶ | ب) فاختی وسط | ۶۶
۶۶ | ج) فاختی کبیر | ۶۶
۷۱ | ۴. دورهای ترکی | ۷۱
۷۶ | ادوار غیر مشهور (و پراکنده در کتاب‌های موسیقی) | ۷۶
۷۷ | ۱. چهارضرب | ۷۷
۷۹ | ۲. ضرب‌الفتح | ۷۹
۸۰ | ۳. ضرب شاه‌ی یا دور شاه‌ی | ۸۰
۸۱ | ۴. قمریه | ۸۱
۸۲ | ۵. ضرب‌الجدید | ۸۲
۸۳ | ۶. مأتین | ۸۳
۸۵ | ۷. ضرب‌الرربع | ۸۵
۸۵ | ۸. عدل | ۸۵

- فصل دوم: عروض | ۸۷
- عروض، اوزان، اوزان عروضی | ۸۷
- عروض در لغت و اصطلاح | ۸۹
۱. عروض در لغت | ۸۹
۲. عروضی | ۹۰
۳. وجه تسمیه عروض | ۹۱
۴. عروض در اصطلاح (فایده علم عروض) | ۹۱
۵. واضح عروض | ۹۲
- اجزاء عروض | ۹۴
۱. هجا و ارکان | ۹۴
- الف) سبب | ۹۴
- ب) وتد | ۹۵
- ج) فاصله | ۹۵
۲. افاعیل (تفاعیل) | ۹۶
- اوزان غیر مستعمل | ۹۷
۱. تکرار سبب خفیف (تَن) | ۹۷
۲. تکرار سبب ثقیل (تَن) | ۹۷
۳. تکرار وتد مجموع (تَن) | ۹۸
۴. تکرار وتد مفروق (تَان) | ۹۸
- اوزان پر کاربرد | ۹۸
۱. اوزان متَّفِقُ الارکان | ۹۹
۲. اوزان مختلف الارکان | ۹۹
- اوزان کم کاربرد | ۱۰۰
- دایره‌های عروضی | ۱۰۲
۱. دایره‌های اوزان | ۱۰۲
۲. دایره‌های ارکان | ۱۰۵

فصل سوم: مطابقت عروض با ایقاع ۱۰۹

عروض و ایقاع ۱۰۹

نگرشی کلی بر مطابقت عروض و ایقاع ۱۱۱

۱. برتری اتانین بر افاعیل ۱۱۷

۲. ایقاع، ابزاری برای درک انواع موسیقی شعر ۱۲۲

۳. تکیه در شعر و موسیقی ۱۲۴

۵. پیشنهادی در حذف افاعیل ۱۳۳

مطابقت میان ادوار و اوزان ۱۳۵

۱. ایقاعات موصل و اوزان متفق الارکان ۱۳۶

الف) اوزان حاصل از تکرار ارکان در عروض و ایقاع ۱۳۸

۲. نام‌واژه‌های سریع و هزج ۱۴۰

۳. خفیف و ثقیل: نشان‌دهنده سرعت و کندی ۱۴۲

الف) خفیف و ثقیل در ایقاع ۱۴۲

ب) خفیف و ثقیل در عروض ۱۴۳

۴. ایقاعات مفصل و اوزان عروضی ۱۴۳

الف) مفصل اول ۱۴۳

ب) مفصل ثانی (دوم یا ثلاثی) ۱۴۴

ج) مفصل ثلاثی (سوم یا رباعی) ۱۴۴

۵. مطابقت ادوار مشهور با اوزان پرکاربرد ۱۴۵

الف) ثقال ۱۴۷

ب) رمال ۱۵۲

ج) فاخات ۱۶۰

د) ادوار ترکی ۱۶۲

۶. ادوار غیر مشهور و اوزان عروضی ۱۶۴

الف) چهارضرب اول ۱۶۴

ب) چهارضرب دوم ۱۶۴

ج) چهارضرب سوم ۱۶۴

د) چهارضرب چهارم ۱۶۴

- ۱۶۵ | ها چهارضرب پنجم
- ۱۶۵ | الف) دور ضرب الفتح
- ۱۶۵ | ب) ضرب شاهى (شاهضرب)
- ۱۶۶ | ج) قميريه (قمريه)
- ۱۶۶ | د) ضرب الجديد
- ۱۶۶ | ها مأتين
- ۱۶۷ | دايره در عروض و ايقاع
- ۱۶۹ | فصل چهارم: مطابقت وزن با دور در نمونه ها
- ۱۷۱ | انواع لحن (از دیدگاه وزن)
- ۱۷۱ | ۱. الحان دارای وزن آزاد
- ۱۷۲ | ۲. الحان موزون
- ۱۷۲ | ۳. الحان موزون بی کلام
- ۱۷۲ | ۴. الحان موزون دارای کلام
- ۱۷۳ | نمونه ها یا تصانیف
- ۱۷۴ | ۱. نمونه اول
- ۱۷۶ | ۲. نمونه دوم
- ۱۷۸ | ۳. نمونه سوم
- ۱۷۹ | ۴. نمونه چهارم
- ۱۸۱ | ۵. نمونه پنجم
- ۱۸۲ | ۶. نمونه ششم
- ۱۸۴ | ۷. نمونه هفتم
- ۱۸۷ | فرجام سخن
- ۱۹۱ | واژه نامه
- ۱۹۳ | منابع و مآخذ

علائم و نشانه‌ها

در این پژوهش، به منظور روان و کوتاه‌تر شدن متن، از علائم اختصاری و نشانه‌های زیر استفاده شده است.

(ا)	فاصله معیار (کوچک‌ترین فاصله ممکن که در میان دو نقره جای می‌گیرد)
(ب) یا (ب)	از فاصله‌های میان نقرات و دوبرابر فاصله معیار (ا)
(ج) یا (ج)	از فاصله‌های میان نقرات و سه‌برابر فاصله معیار (ا)
(د)	از فاصله‌های میان نقرات و چهاربرابر فاصله معیار (ا)
(ه) یا (ه)	بزرگ‌ترین فاصله میان نقرات و پنج‌برابر فاصله معیار (ا)
(L)	هجای کوتاه عروضی و معادل یک نقره در ایقاع
(-)	هجای بلند عروضی و معادل دو نقره در ایقاع
(LL)	هجای کشیده عروضی و معادل سه نقره در ایقاع
(ت) یا (ت)	نقره متحرک در ایقاع
(ن)	نوعی دیگر از نقره متحرک
(ن)	نقره ساکن
(●)	نشانه نقره متحرک
(○)	نشانه نقره ساکن

پیشگفتار

از دیرباز وزن از مهم‌ترین موضوعات در خور بحث در زبان و ادبیات ایران و جهان بوده است. در زبان و ادبیات فارسی و به‌خصوص در نوع کلاسیک یا به اصطلاح سنتی آن، مقولهٔ وزن را با عنوان عروض می‌شناسیم. از طرف دیگر، عامل وزن، که حاکی از نظم و ترتیبی در زمان است، در تمامی هنرهای ایران و جهان، به‌خصوص هنر موسیقی نیز نقشی اساسی دارد. موسیقی ایرانی به دو بخش موسیقی آوازی و موسیقی ضربی تقسیم می‌شود. در موسیقی آوازی، وزن به صورت آزاد یافت می‌شود. اما عامل تمایز موسیقی ضربی (که شامل قطعه‌های ضربی و تصانیف است) از موسیقی آوازی، وزن است. وزن در موسیقی با عنوان ایقاع و ادوار ایقاعی شناخته شده است. ادوار، جمع دور است، و آن، اصطلاحی است برای وزن‌های گوناگون و با نام‌های مختلف، که موسیقی ضربی را به وجود می‌آورند.

با توجه به اینکه اوزان عروضی نیز در ادبیات، همان کاربرد ادوار ایقاعی در موسیقی را دارند، در این بررسی، علم عروض در برابر علم ایقاع قرار می‌گیرد و در پایان، اوزان عروضی، که معادل ادوار در ایقاع هستند، با یکدیگر مقایسه خواهند شد. به طور کلی علم ایقاع میزانی است برای سنجش وزن؛ همان گونه که عروض میزانی برای سنجش کلام منظوم است. از آنجا که قرن‌ها این دو علم در ادبیات و موسیقی ایرانی کاربرد داشته و هر دو معیاری برای وزن محسوب می‌شوند، تاکنون ادیبان و موسیقی‌دانان زیادی مطابقت‌هایی - هرچند کم - بین دو علم مذکور انجام داده‌اند. در این پژوهش کوشیدیم تا حد امکان شباهت‌ها، اختلاف‌ها و مرزها و نقاط مشترک این دو علم را بیابیم، و گامی برای شناخت و معرفی بیشتر علم ایقاع برداریم.

سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)
ناشر برگزیده سال‌های ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۴

دفتر موسیقی سوره مهر

ناشر برتر اندیشه و هنر انقلاب اسلامی

تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳

صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۱۱۴۴، تلفن: ۶۱۹۴۲

سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹

مرکز پخش: شرکت انتشارات سوره مهر

تلفن: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳، فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

ISBN : 978 - 600 - 03 - 0418 - 8

9 786000 304188

قیمت فقط با هولوگرام صحیح است

علم ایقاع میزانی است برای سنجش وزن؛ همان گونه که عروض میزانی برای سنجش کلام منظوم است. از آنجا که قرن‌ها این دو علم در ادبیات و موسیقی ایرانی کاربرد داشته و هر دو معیاری برای وزن محسوب می‌شوند، تاکنون ادیبان و موسیقی‌دانان زیادی مطابقت‌هایی - هر چند کم - بین دو علم مذکور انجام داده‌اند. در این پژوهش کوشیدیم تا حد امکان شباهت‌ها، اختلاف‌ها و مرزها و نقاط مشترک این دو علم را بیابیم، و گامی برای شناخت و معرفی بیشتر علم ایقاع برداریم.

وزن موسیقی و شعر

انتشارات بایز
۱۱۰,۰۰۰ ریال
۶۶۴۰۵۶۲۷

وزن ادب و سنجش وزن

بررسی مقایسه‌ای ایقاع و عروض | به اهتمام: احمد